

Iwona Kaczmarek

Biblioteka Geograficzna UŁ, Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
e-mail: i_kaczmarek@poczta.onet.pl

[Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestoleciu międzywojennym. Przegląd działalności

DOI: <https://doi.org/10.18778/0860-7435.20.02>

Abstrakt: Lata międzywojenne to okres intensywnych działań władz niepodległego Państwa także na polu oświaty i szkolnictwa. Prace legislacyjne dotyczyły również spraw rozwoju bibliotekarstwa, w tym szkolnego. Władze ministerialne przygotowywały akty prawne mające na celu m. in. unormowanie pracy nauczycieli–bibliotekarzy. Także władze samorządowe dążyły, by w podległych im placówkach tworzone były biblioteki. Łódź nie należała do czołówki miast z najlepiej zaopatrzonymi bibliotekami szkolnymi; jednak potrzebę gromadzenia w szkołach księgozbiorów dostrzegali nie tylko nauczyciele, ale także władze miasta. Biblioteki uznane zostały za nierozłączną część szkoły, niezbędną w realizacji procesów dydaktyczno–wychowawczych. Łódzkie gimnazja dysponowały dość zasobnymi księgozbiorami. W procesie formowania księgozbiorów szkół znaczną rolę odegrało łódzkie nauczycielstwo, które wspierało wszelkie przedsięwzięcia mające na celu rozwój bibliotek szkolnych i upowszechnianie czytelnictwa wśród młodzieży szkolnej.

Słowa kluczowe: biblioteki szkolne, szkolnictwo łódzkie, nauczyciele–bibliotekarze, promocja czytelnictwa

Po odzyskaniu niepodległości władze oświatowe odrodzonego państwa polskiego stanęły przed trudnym zadaniem ujednoczenia trzech odrębnych systemów szkolnictwa, będących pozostałością epoki rozbiorów, wyrównania zaniedbań edukacyjnych, w tym likwidacji analfabetyzmu¹. Do pierwszych aktów prawnych dotyczących szkolnictwa powszechnego wydanych przez Tymczasowego Naczelnika Państwa należał *Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o obowiązku szkolnym* (Dekret, 1919). Dekret wprowadzał obowiązek szkolny w zakresie 7-letniej szkoły powszechnej i zobowiązywał gminy do zakładania publicznych szkół powszechnych. Stanowiąca uzupełnienie dekretu *Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych* z 17 lutego 1922 r. (Ustawa, 1922) uzależniała jednak organizację szkół od liczby dzieci w obwodzie², co w praktyce oznaczało rezygnację z obowiązku 7-letniego powszechnego nauczania³. Mimo trudności w realizacji postulatu przymusu szkolnego obowiązkiem nauczania w roku szkolnym 1929/1930 objętych było 96% dzieci (Drzewiecki, 1980, s. 24). Nadmierny ciężar utrzymywania szkół złożony przede wszystkim na samorządy terytorialne oraz trudności gospodarcze kraju zaważyły na z reguły skromnej zasobności bibliotek szkolnych, zwłaszcza szkół powszechnych. Wprawdzie zaopatrzenie bibliotek szkół elementarnych w polskie książki uległo zdecydowanej poprawie jeszcze w okresie I wojny światowej (Konieczna, 1991, s. 105), jednak nadal było niewystarczające, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Zdarzało się, że biblioteki szkolne nie posiadały własnych pomieszczeń, a księgozbiory umieszczane były w szafach znajdujących się w klasach lub na korytarzach szkolnych. Stanowiąca załącznik do Okólnika wydanego 23 kwietnia 1923 r. *Instrukcja w sprawie bibliotek dla młodzieży szkół powszechnych* (1923), odpowiedzialnością za funkcjonowanie bibliotek

¹ Stosunkowo dobrze przedstawiała się sytuacja w byłym zaborze pruskim, gdzie prawie 100% dzieci w wieku szkolnym uczęszczało do szkół, niestety całkowicie zgermanizowanych. W Galicji natomiast szkolnictwo zostało spolszczone już w końcu XIX w., jednak według danych na rok szkolny 1910/1911 do szkół elementarnych uczęszczało tylko 87% dzieci. Najbardziej zaniedbane pod względem oświaty były ziemie byłego zaboru rosyjskiego, gdzie nauczaniem objętych było tylko 17% dzieci w wieku szkolnym, a prawie 60% ludności w grupie powyżej 10 lat stanowili analfabeci (dane na rok 1897). Wśród działających w kraju w 1918 r. szkół 92% stanowiły szkoły jednoklasowe, 6% dwuklasowe, a tylko 2% siedmioklasowe. Obowiązkiem szkolnym objęte było zaledwie 47% dzieci (Drzewiecki, 1980, s. 27).

² W obwodach, w których liczba dzieci nie przekraczała 60 osób, organizowane miały być szkoły 1-klasowe z 1 nauczycielem, realizujące program 4 klas, w obwodach z liczbą dzieci od 61 do 100 – szkoły dwuklasowe, w obwodach od 101 do 150 dzieci – szkoły 3-klasowe, a w obwodach powyżej 300 dzieci – szkoły 7-klasowe. Na terenie wsi dominowały szkoły 1 i 2-klasowe.

³ W 1925 r. na 26 165 szkół powszechnych – 1886 było siedmioklasowych i aż 14 853 jednoklasowych (Drzewiecki, 1980, s. 28).

szkolnych obciążała kierownictwo szkoły. Podkreślając wychowawczą rolę bibliotek szkolnych zalecano, aby wypożyczanie książek odbywało się nie rzadziej niż dwa razy w tygodniu. Instrukcja określiła m. in. miejsce biblioteki w szkole, zadania i funkcje biblioteki związane z realizacją procesu dydaktyczno-wychowawczego, podawała też założenia metodyczne pracy z książką. W ciągu kilku następnych lat *Instrukcja* była uzupełniana i weryfikowana, a pogłębiające się w latach kryzysu gospodarczego trudności z realizacją ustawy o obowiązku szkolnym zaważyły na znikomym spełnieniu jej założeń. Do zarządzenia dołączony był także wykaz tytułów książek polecanych⁴ do bibliotek szkolnych. Realizacja postanowień Okólnika została zawieszona z powodu braku odpowiednich funduszy (Truchin, 1930, s. 85). Większą troską ze strony Ministerstwa Wyznań Religijnych Oświecenia Publicznego otoczone zostały księgozbiory gimnazjalne. Wydany przez Ministerstwo już dnia 9 lipca 1919 r. Okólnik, nakładał obowiązek uporządkowania księgozbiorów w bibliotekach gimnazjalnych i zobowiązywał dyrektorów tychże szkół do nadesłania sprawozdań o stanie zawartości bibliotek szkolnych (Okólnik, 1919). Brakowało przepisów normujących pracę bibliotekarza szkolnego. Okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 maja 1924 r. przyznawał nauczycielom odpowiedzialnym za biblioteki szkół średnich dodatkowe wynagrodzenie w wysokości równej świadczeniu za 1–2 lekcje tygodniowo, zależnie od wielkości biblioteki. Na prowadzenie biblioteki w szkole średniej przewidziano 2–3 godziny w tygodniu (Okólnik, 1924).

Łódź jako pierwsze miasto w niepodległej Polsce uchwałą Rady Miejskiej z dnia 30 czerwca 1919 r. wprowadziła obowiązek powszechnego nauczania (*Z Komisji...*, 1919, s. 5). Jak bardzo ważną sprawą było objęcie dzieci w wieku szkolnym programem edukacji, wskazuje fakt, że już w latach 1914–1919 liczba łódzkich dzieci uczących się w szkołach powszechnych zwiększyła się z 12 900 do 30 888, co jednak nadal stanowiło niespełna 50% wszystkich dzieci w wieku szkolnym (na ogólną liczbę 70 016 dzieci). Rada Miejska, biorąc pod uwagę tak wysoką dobrowolną frekwencję w szkołach w czasie wojny, 2 października 1918 r. powzięła uchwałę zobowiązującą Magistrat miasta Łodzi do poczynienia niezbędnych kroków, aby wszystkie dzieci uczęszczające do szkół miejskich nie miały prawa przerwania w nich nauki

⁴ W 1923 r. MWRiOP powołało Komisję do Oceny Książek do Czytania dla Młodzieży Szkolnej. W 1929 r. ukazało się wydanie piątej instrukcji *Szkolne biblioteki dla młodzieży. Instrukcja Min.W.R.iO.P. Katalog książek. Myśli o książce*, Warszawa 1929, zawierające spis książek polecanych dla bibliotek szkolnych.

przed końcem roku szkolnego⁵. Wprowadzenie przymusu szkolnego nie mogło być z różnych przyczyn⁶ urzeczywistnione w całości w roku szkolnym 1919/1920, dlatego też realizację planu rozłożono na cztery lata⁷. Po ustąpieniu władz okupacyjnych w Łodzi nie było ani jednego gmachu szkolnego dla szkół powszechnych (Braun, 1928, s. 8). O trudnościach, z jakimi zmagало się ówczesne łódzkie szkolnictwo powszechne, świadczy przyjęty przez Radę Szkolną m. Łodzi w czerwcu 1926 r. postulat w sprawie unormowania szkolnictwa powszechnego na terenie miasta. Konieczne okazały się postulaty o nieumieszczanie w jednej klasie więcej niż trzech roczników razem, przyjęcie normy powierzchni sal (1,25 dziecka na 1 metr kwadratowy), nieprowadzenie, w miarę możliwości, nauczania w systemie popołudniowym, szczególnie w lokalach pozbawionych oświetlenia elektrycznego, oraz umożliwienie dzieciom opóźnionym w nauce uczenia się w klasach specjalnych (*Kronika miejska*, 1926, s. 11–12). Dzięki usilnym staraniom władz miasta do 1937 r. wybudowano w Łodzi trzynaście⁸ nowych budynków szkolnych odpowiadających ówczesnym wymogom sanitarnym⁹. W 1934 r. „Kurier Łódzki”, informując o oddaniu do użytku gmachu szkoły przy ul. Rokicińskiej, donosił: „Urządzenie szkoły jest luksusowe wręcz. Nowy gmach posiada 20 klas wykładowych, dwie pracownie, sale gospodarstwa domowego, jadalnię, dwie sale dla przedszkoli, bibliotekę, czytelnię itp.” (*Szkolnictwo chlubą Łodzi*, 1934, s. 8). W roku szkolnym 1938/1939 władze miasta Łodzi posiadały 17 własnych gmachów szkolnych (oprócz budynków nowo wybudowanych, nabyte w drodze kupna lub dzierżawy), a od prywatnych właścicieli wynajmowały 13 budynków (Sosnowska, 2013a, s. 70).

⁵ W wyjątkowych wypadkach prawo wydawania zezwolenia na opuszczenie szkoły przed terminem przysługiwało tylko Inspektorowi Szkolnemu.

⁶ Do głównych powodów należały: niedostateczna liczba lokali szkolnych, brak wykwalifikowanych nauczycieli oraz niejednokrotnie podejmowana przez dzieci praca zarobkowa, do której zmuszała ciężka sytuacja materialna rodziny.

⁷ Obowiązkiem tym w roku szkolnym 1919/1920 objęte zostały roczniki 1908, 1909 i 1910 oraz dzieci, które w roku poprzednim zaczęły uczęszczać do szkół. W roku szkolnym 1920/21 – uczniowie z lat poprzednich oraz nowi 8 i 9-latkowie, w następnym roku szkolnym przymus szkolny objął dzieci w wieku 7–13 lat, a od 1922/23 wszystkie dzieci w wieku szkolnym (Holcgreber, red., 1930, s. 126).

⁸ Budynek przy rogu ul. Mackiewicza i Olsztyńskiej oddany został do częściowego użytku 29 grudnia 1936 r. Całkowite ukończenie budowy planowano na rok 1939 (Szczepańska, 2002, s. 66).

⁹ Zaopatrzenie szkół w pomoce dydaktyczne należało do zadań Oddziału Szkolnictwa Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miasta Łodzi. Utworzona została Pracownia Zbiorów Szkolnych (zwana Pracownią Przyrodniczą) oraz Składnica Pomocy Naukowych, która dostarczała szkołom powszechnym podręczniki szkolne, pomoce dydaktyczne oraz materiały piśmiennicze (Sosnowska, 2013a, s. 70).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak na tle zarysowanej powyżej sytuacji łódzkiego szkolnictwa w okresie międzywojennym przebiegał rozwój bibliotek szkolnych. W prowadzonych badaniach wykorzystano zarówno źródła publikowane, jak i zachowane materiały archiwalne.

Biblioteki szkół powszechnych

W tekstach źródłowych dotyczących szkolnictwa powszechnego na terenie miasta bardzo mało uwagi poświęcono sprawom bibliotek szkolnych (zbiorcze informacje na temat szkół zob. (*Budżet...*, 1927) i inne lata). Zachowany materiał archiwalny na temat szkół powszechnych w Łodzi, ze względu na swój fragmentaryczny charakter, pozwala jedynie na wrywkowy sposób przedstawienia sytuacji bibliotek tychże szkół w okresie międzywojennym.

Znajdujący się w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi inwentarz biblioteki Publicznej Szkoły Powszechnej nr 76 (przy ul. Targowej) przed wybuchem drugiej wojny światowej wymieniał 660 książek. Przeważały dzieła polskich pozytywistów – Bolesława Prusa, Elizy Orzeszkowej, Henryka Sienkiewicza, ale gromadzone były także książki dla młodzieży autorstwa Haliny Górskiej, Janusza Korczaka, Kornela Makuszyńskiego oraz powieści Juliusza Verne, Marka Twaina, Daniela Defoe (APŁ, PSP nr 76). Dobór dzieł literatury pięknej do biblioteki szkolnej ze szczególnym uwzględnieniem nurtu pozytywizmu polskiego odpowiadał idei wychowania obywatelskiego i państwowego, realizowanej w szkolnictwie niepodległej Polski (Araszkiewicz, 1978, s. 275). Wskazuje to jednocześnie na dostrzeganie w pedagogice tego okresu roli biblioteki w realizacji programu dydaktyczno-wychowawczego szkoły.

Na stopniowy rozwój bibliotek szkół powszechnych w okresie międzywojennym wskazują także spostrzeżenia ucznia Szkoły Powszechnej nr 66 na Widzewie, który w 1928 r. odnotował: „Biblioteka nasza rozwija się w bardzo szybkim tempie. W ubiegłym roku w klasach dawano każdemu tylko jedną książkę, w tym zaś roku pan przynosi w sobotę książki i wymieniamy na jaką tylko kto zechce” (Olbrych, 1928, s. 11). Uczniowie tej szkoły mogli korzystać także z czytelni czasopism, która czynna była dwa razy w tygodniu (w środy i piątki) w godzinach 15–17. Program pracy czytelni obejmował jedną godzinę poświęconą na czytanie czasopism dla dzieci, pozostały czas przeznaczano na gry i inne formy rekreacji. W czytelni dostępne były następujące tytuły pism: „Iskry”, „Moje Pisemko”, „Młodzież Czerwonego Krzyża”, „Płomyczek”, „Płomyk”, „W Słońcu” (Tamże).

Fot. 1. Czytelnia w Szkole Powszechnej nr 66

Źródło: *Jednodniówka* wydana z okazji dziesięciolecia istnienia szkół powszechnych w Łodzi. *Pisemko poświęcone młodzieży szkolnej, 1918–1928* (1928). Łódź, s. 11

W początkach 1918 r. Koło Kuratorów Polskich Szkół Miejskich wysu-
nęło propozycję utworzenia ruchomych biblioteczek. Ich zbiory, jak również
prowadzone przez lokalną prasę akcje popularyzujące czytelnictwo i biblio-
teki, przyczyniły się do poprawy zaopatrzenia bibliotek szkół elementarnych
w porównaniu do stanu z lat poprzedzających wybuch pierwszej wojny świa-
towej (Konieczna, 1991, s. 105). Regulamin ruchomych biblioteczek morskich
dla kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej – ze zbiorów której korzystali
m. in. uczniowie Publicznej Szkoły Powszechnej nr 25 przy ul. Drewnowskiej
88 – stanowił, że księgozbiory mogły być udostępniane kołom szkolnym
wszystkich poziomów szkół. Pierwszeństwo miały te placówki, które nie
posiadały bibliotek lub nie wyodrębniono w nich działu marynistycznego.
Okres korzystania z biblioteki nie mógł przekraczać 10 dni (APŁ, PSP nr 25).

Akcją promującą czytelnictwo młodzieży szkolnej, a także mającą na celu
zebranie funduszy na zakup książek do bibliotek, był m. in. przeprowadzony
w maju 1927 r. „Miesiąc książki dla młodzieży szkół powszechnych”.
„Zainicjowany przez władze ministerialne [...] «Miesiąc książki dla młodzieży
szkół powszechnych», dzięki żywo podjętej i sprawnie przeprowadzonej przez
nauczycielstwo akcji oraz poparciu czynników społecznych dbałych o rozwój
szkolnictwa i dobro kultury polskiej, przyczynił się znakomicie do pod-
niesienia stanu bibliotek” (Zawadzki, b. d., s. 36). W ramach akcji w łódzkiej

filharmonii zorganizowano uroczystą akademię mającą na celu propagowanie czytelnictwa, urządzono też szereg imprez¹⁰, z których dochód przeznaczono na zakup książek. Również księgarnie łódzkie ofiarowały z tej okazji 450 książek. Początkowo księgarnia Ludwika Fiszera odmówiła udziału w przedsięwzięciu. Pismo Inspektora Szkolnego m. Łodzi z 31 października 1927 r. informowało jednak, iż księgarnia ta w ramach akcji przekazała sto kilkadziesiąt książek dla bibliotek szkolnych (APŁ, PSP nr 25).

Z funduszy zebranych podczas „Miesiąca Książki” Inspektorat Szkolny zakupił publikacje dla młodzieży, z których utworzono 4 ruchome biblioteki. Do biblioteki Publicznej Szkoły Powszechnej 7 klasowej Męskiej nr 25 im. Kr. B. Chrobrego we wrześniu 1931 r. przekazano 52 woluminy wraz z katalogiem. Bibliotekę tejże szkoły założono i utrzymywano z dobrowolnych składek rodziców uczniów, a jej trzon stanowił dar Czerwonego Krzyża Młodzieży w postaci 12 woluminów. Biblioteką opiekował się nauczyciel Henryk Rudnicki, a z początkiem roku szkolnego 1929/1930 księgozbiór przekazano pod opiekę także nauczycielowi tej szkoły – Marianowi Skubale, który zbiory uporządkował i przeprowadził niezbędną selekcję książek zniszczonych. Spośród 202 tomów znajdujących się w bibliotece do dalszego użytku nadawało się tylko 159. Biblioteka prenumerowała także 12 tytułów czasopism, m. in. „Płomyk” oraz „Młodzież Polskiego Czerwonego Krzyża” (początkowo w dwóch egzemplarzach, następnie w jednym) (Tamże).

Tabela 1. Biblioteka uczniów Publicznej Szkoły Powszechnej 7 klasowej Męskiej nr 25 im. Kr. B. Chrobrego

Rok szkolny	Stan księgozbioru	Liczba uczniów	Liczba uczniów wypożyczających w ciągu roku	Liczba wypożyczeń	Liczba wypożyczonych książek na czytelnika
1927/28	383 wol.	504	138	3312	24,0
1937/38	1224 wol.	868	315	4026	12,7

Źródło: APŁ, Sprawozdania

Dane liczbowe dotyczące ruchu czytelniczego w bibliotece tejże szkoły w r. szk. 1927/28 oraz 1937/38 wskazują na zdecydowany spadek czytelnictwa młodzieży w latach trzydziestych. Mimo przeszło trzykrotnie zwiększonego stanu księgozbioru i wzrostu liczby czytelników, liczba

¹⁰ Komitet organizacyjny „Miesiąca Książki Polskiej” w sprawozdaniu z działalności donosił także o przeprowadzonej kweście w lokalach zamkniętych, wystawie motyli w trzech punktach miasta oraz imprezie sportowej na boisku w Helenówku i akademii chórów dziecięcych w Teatrze Miejskim – ogółem dochód z imprez wyniósł 3 000 zł (APŁ, PSP nr 25).

wypożyczonych książek przez jednego czytelnika statystycznie spadła o połowę w porównaniu do stanu sprzed dziesięciu lat. Sytuacja ta zapewne spowodowana była ogólnie odczuwaną wśród mieszkańców Łodzi w latach trzydziestych XX w. atmosferą „przygnębienia, apatii wśród zaskoczonego skutkami kryzysu społeczeństwa” (Dzienisiewicz, 1938, s. 8), skutkującą spadkiem frekwencji czytelniczej w bibliotekach (Augustyniak, 1938, s. 367).

Stosunkowo ciekawie przedstawiała się sytuacja biblioteki szkolnej Miejskiej Szkoły Pracy powołanej do życia w 1923 r. Była to placówka eksperymentalna, realizująca program szkoły powszechnej z zastosowaniem nowatorskich metod pracy, aktywizujących uczniów. W szkole przykładano szczególną wagę do roli biblioteki szkolnej w procesie dydaktycznym. Zgodnie z hasłami nowego wychowania i szkoły pracy¹¹ łódzka placówka realizowała proces dydaktyczny z wykorzystaniem czynnej postawy ucznia, zapewniając mu swobodę w nauce, zamiast podawania gotowej wiedzy. Realizacja tychże założeń wymagała stworzenia, poczynając od klasy drugiej, klasowych biblioteczek oraz czytelnicy czasopism. Miejska Szkoła Pracy mieściła się początkowo w budynku przy ul. Piotrkowskiej 115. Gdy w r. szk.1924/1925 budynek opuściła mieszcząca się tam także inna szkoła powszechna, warunki lokalowe Miejskiej Szkoły Pracy znacznie się poprawiły. Władze miasta wsparły finansowo projekt autorstwa dyrektora placówki Romualda Petrykowskiego, rozszerzenia bazy dydaktycznej, w tym księgozbioru szkoły (Sosnowska, 2013b, s. 199). Przybyło pomocy szkolnych oraz powiększyły się zbiory biblioteki (Holcgreber, red., 1930, s. 146). Na ten sam cel nauczyciele opodatkowali się w wysokości 1% od pobieranej pensji, z pomocą przyszli też rodzice dzieci uczęszczających do szkoły (Petrykowski, 1961, s. 18). „Dobór książek do biblioteki” – donosił dyrektor placówki – „dostosowany jest do potrzeb programu prac szkoły. Z biblioteki uczniowie czerpią materiał uzupełniający wiadomości osiągnięte na lekcjach, biblioteka dostarcza im źródeł do samodzielnego opracowania tematu i zreferowania go na lekcji. Tu jednak również trzeba stwierdzić z przykrością, że na półkach księgarskich można znaleźć bardzo niewielką ilość potrzebnej do pracy szkolnej literatury [...] Nauczyciel–humanista ma tu znacznie więcej trudności do pokonania niż jego kolega – przyrodnik” (*Sprawozdanie...*, 1926, s. 33). W Miejskiej Szkole Pracy odbywały się praktyki pedagogiczne dla uczennic Miejskiego Seminarium Żeńskiego im. A. Szczygłówny, a od roku 1926 szkoła stała się miejscem ćwiczeń dla uczennic tegoż gimnazjum. Po likwidacji Miejskiej Szkoły Pracy w r. szk. 1936/37 jej księgozbiór przekazano do Miejskiej Biblioteki Publicznej.

¹¹ Nazwą „szkoła pracy” określano wszelkie nowatorskie koncepcje pedagogiczne, pozostające w opozycji do „szkoły tradycyjnej”.

Biblioteki szkół średnich

Przy powstających w Łodzi pod koniec XIX w. szkołach średnich tworzone biblioteki, przeznaczając na nie, w miarę możliwości, odrębne pomieszczenia, co wskazuje, że szkoły te dysponowały znacznym księgozbiorem. W czasie wojny w depozycie Magistratu miasta Łodzi pozostawało 100 tys. książek z dawnych łódzkich szkół średnich (Konieczna, 1988, s. 563). Przed II wojną światową w mieście działały 32 polskie gimnazja: cztery państwowe, jedno samorządowe i dwadzieścia siedem prywatnych. Było też dziewięć gimnazjów żydowskich (w tym dwa zakonne), w których nauczano w językach polskim, jidysz lub hebrajskim, jak również kilka gimnazjów niemieckich i dwa rosyjskie (*Stowarzyszenie Topografie...*, b. d.).

Gimnazjalne biblioteki szkolne (zbiorcza informacja na temat szkół zob. np. *Budżet...*, 1927) składały się z dwóch oddzielnych księgozbiorów – biblioteki nauczycielskiej (zwanej także fundamentalną) oraz biblioteki uczniowskiej. Księgozbiór nauczycielski składał się przede wszystkim z opracowań metodycznych, poradników, wydawnictw informacyjnych, a także prac naukowych z zakresu pedagogiki i psychologii (Szocki, 1988, s. 460). Biblioteka uczniowska zawierała lektury szkolne i książki pomocne do nauki. Wyniki badań ankietowych z r. szk. 1922/1923 wskazały, że zasobność bibliotek uczniowskich w gimnazjach w województwie łódzkim wynosiła przeciętnie 2 290 tomów, co stanowiło najlepszy wynik w kraju (Drzewiecki, 1977, s. 188).

Magistrat miasta Łodzi, biorąc pod uwagę ograniczone środki finansowe, którymi dysponował, i „wzorując się na zwyczaju przyjętym w państwowych szkołach średnich, wprowadził tzw. daninę od uczniów”. Zebrany w ten sposób fundusz pozostawał do dyspozycji Rady Pedagogicznej szkoły i w całości był przeznaczany na zakup pomocy naukowych i książek (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 38).

Pierwsza polska szkoła średnia na terenie Łodzi – Państwowe Gimnazjum Męskie im. Mikołaja Kopernika¹² (ul. Nowocegielniana, obecnie Więckowskiego 41) – w r. szk. 1918/1919 posiadała bibliotekę nauczycielską liczącą 1 123 dzieła w 1 446 tomach oraz bibliotekę uczniowską z 1 182 dziełami w 2 178 tomach (Skorek, oprac., 1987, s. 91). Jednak do r. szk. 1925/1926 „biblioteka była prawie nieczynna. Dopiero po uporządkowaniu okazało się, że ani ilościowo, ani jakościowo biblioteka nie wystarcza. System wypożyczania był dość luźny, gdyż w każdej klasie była szafka z wydzieloną

¹² Aktem z dnia 16 maja 1919 r. Towarzystwo „Uczelnia” oddało utrzymywane przez siebie ośmioklasowe gimnazjum filologiczne męskie na własność Państwa Polskiego, tj. gmach wraz z placem ofiarowanym Towarzystwu przez małżonków Heimanów przy ul. Nowocegielnianej 9 oraz całe wyposażenie pomieszczeń wraz z biblioteką (Skorek, 1987, s. 87).

Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestolecium...

ilością książek” (Sachadyniuk, oprac., 1957, s. 193). W r. szk. 1929/1930 zbiory uporządkowano i zinwentaryzowano. Biblioteka liczyła wówczas 7 000 tomów, w ciągu roku wypożyczono 6 000 książek, czyli średnio 14 woluminów przez jednego ucznia. W r. szk. 1931/1932 księgozbiór mieścił 8 087 woluminów, a rok później już 8 512, w tym 5 797 w bibliotece uczniowskiej i 2 715 w zbiorach nauczycielskich (Tamże). W tym samym roku w szkole utworzono czytelną czasopism. W ciągu siedmiu miesięcy tegoż roku szkolnego odnotowano łącznie 1 413 odwiedzin w czytelni (na ok. 350 uczniów) (Szocki, 1988, s. 461). Podczas okupacji hitlerowskiej część księgozbioru uczniowie zdolali przechować, reszta biblioteki szkolnej została zniszczona przez Niemców – przeznaczona na makulaturę (Sachadyniuk, oprac., 1957, s. 43).

Tabela 2. Biblioteka Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Łodzi

Rok szkolny	Biblioteka szkolna (ogólnie)	Biblioteka nauczycielska	Biblioteka uczniowska
1918/19	3624 tomów	1446 tomów	2178 tomów
1932/33	8512 tomów	2715 tomów	5797 tomów

Źródło: Skorek H. W. (oprac.) (1987). *Gimnazjum i Liceum im. Kopernika w Łodzi 1906–1986*. Łódź: b. w., s. 98

Księgozbiór biblioteki Państwowego Gimnazjum Żeńskiego im. E. Szczanieckiej (ul. Średnia, obecnie Pomorska 16) w r. szk. 1925/1926 liczył 1 408 dzieł w 1 544 tomach. Bibliotekę odwiedziło 436 uczennic, którym wypożyczono do domu 3 361 woluminów. W latach 1921–1924 księgozbiorem opiekowała się Jadwiga W. Wilamowska – nauczycielka języka polskiego – oraz dwie uczennice jako siły pomocnicze. Biblioteka czynna była codziennie od godziny 10.30 do 11.00 oraz od 13.00 do 14.00 (APŁ, Państwowe Gimnazjum Żeńskie).

Biblioteka uczniowska Miejskiego Gimnazjum Męskiego im. J. Piłsudskiego (ul. Sienkiewicza 46) w roku 1924 liczyła 1 577 tomów (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 38). Obywatelski Komitet Opiekuńczy szkoły opodatkował rodziców, stosownie do ich stanu majątkowego¹³. Zebrane w ten sposób fundusze

¹³ Obywatelski Komitet Opiekuńczy powołany został uchwałą rodziców 16 grudnia 1923 r. Do zadań Komitetu należało zbieranie opłat nałożonych na rodziców uczniów przez Magistrat m. Łodzi oraz dodatkowej miesięcznej opłaty na rzecz szkoły. Zgromadzone środki finansowe Komitet przeznaczał na zakup pomocy naukowych oraz wyposażenie pracowni szkolnych i biblioteki, a także wspieranie działających w szkole organizacji uczniowskich, m. in. Koła Naukowego, Spółdzielni Uczniowskiej, Koła Sportowego, uczniowskiej orkiestry

przeznaczone były na zakup książek i pomocy naukowych. Działające w szkole Koło Naukowe prowadziło czytelnię czasopism, w której udostępniano 18 tytułów periodyków, w tym 4 dzienniki, 7 tygodników, 1 dwutygodnik oraz 6 miesięczników. Do dyspozycji Koła przekazana została część zbiorów biblioteki szkolnej – dzieła encyklopedyczne, roczniki i atlasy. Koło kompletowało też własną biblioteczkę, która w 1925 r. liczyła 300 woluminów. W szkole, w celu szerzenia wiadomości o pielęgnowaniu zdrowia i zasadach higieny, utworzona została „biblioteczka higieniczna”, oddana pod opiekę uczniów, pod nadzorem lekarza szkolnego (*Sprawozdanie...*, 1926, s. 41–42).

Tabela 3. Biblioteka Męskiego Gimnazjum Miejskiego im. J. Piłsudskiego
(stan na rok 1925)

Dział biblioteki	Tomy
Dział historyczny	319
Dział historii literatury	655
Dział przyrodniczo–matematyczny	375
Dział geograficzny	140
Powieści	441
Książki różne	191
Stan księgozbioru na rok 1925	2 121

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury w roku 1925* (1926).
Łódź: Wydział Oświaty i Kultury Magistratu Miasta Łodzi, s. 44

Biblioteczki przy kołach zainteresowań tworzone były także przez uczennice humanistycznego Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Zofii Pętkowskiej i Wiktorii Macińskiej (ul. Wólczańska 55)¹⁴. Szkolny księgozbiór był skromny i w chwili wybuchu II wojny światowej mieścił zaledwie 824 tomy. W szkole działały aktywnie koła naukowe kompletujące własne biblioteczki. Od 1921 r. funkcjonowało Koło Krajoznawcze (prowadziło bibliotekę z czytelnią, dysponującą 130 tomami) i Koło Sodalicii Mariańskiej, które utworzyło bibliotekę wydawnictw o treści religijnej. Zbiory tejsze biblioteczki w r. szk. 1933/1934 wynosiły 152 tomy (Niemierowska–Szczepańczyk, 1995, s. 25), zaś biblioteka Koła Polonistycznego liczyła 251 książek (121 wypożyczeń),

dętej i smyczkowej oraz chóru szkolnego. Ponadto Komitet organizował kolonie (bezpłatne lub częściowo odpłatne) dla uczniów, a także wspierał w uzasadnionych przypadkach dalsze kształcenie abiturientów szkoły (*Sprawozdanie...*, 1926, s. 43–44).

¹⁴ Żeńska siedmioklasowa szkoła polska Zofii Pętkowskiej i Wiktorii Macińskiej po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przekształcona została w ośmioklasowe gimnazjum humanistyczne – I Polskie Gimnazjum Żeńskie w Łodzi.

Koła Romanistycznego – 149 woluminów oraz kilka tytułów pism francuskich (126 wypożyczeń w r. szk. 1933/1934). Działająca w ramach Samopomocy Uczniowskiej wypożyczalnia książek dysponowała 286-tomowym księgozbiorem. W r. szk. 1933/1934 liczba wypożyczeń wynosiła 376 książek (*Naszej szkole...*, 1934, s. 32).

Biblioteka Gimnazjum Kupieckiego – jednej z najstarszych szkół łódzkich¹⁵ – przed wybuchem II wojny światowej liczyła 1 600 woluminów, niestety cały księgozbiór został zniszczony przez okupanta (Walczak & Olszycka & Patora, 2014).

Miejska Szkoła Handlowa Męska (ul. Kilińskiego 109) posiadała bibliotekę szkolną liczącą w 1924 r. 1 521 tomów zarówno dzieł beletrystycznych, jak i z dziedzin naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem nauk handlowych i ekonomicznych. Fundusze na kompletowanie biblioteki zbierane były na podstawie wspomnianej wcześniej uchwały Magistratu miasta Łodzi oraz od rodziców uczniów (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 40). Biblioteka szkolna była ważnym zapleczem pracy działającego w szkole Koła Ekonomicznego. Jego celem było pogłębianie wiedzy i dokształcanie uczniów w zakresie wiedzy ekonomicznej. Pod kierunkiem nauczyciela omawiano zagadnienia życia gospodarczego i aspekty prawno-administracyjne działalności przemysłowej. Przedstawiano także streszczenia przeczytanych książek naukowych, m. in. dzieł Harringtona Emersona, Edwina Hanswalda, Frederica Taylera. Rada Rodziców, popierając ten kierunek działań dydaktycznych, sfinansowała zakup 483 książek do biblioteki szkolnej. W 1928 r. jej zbiory wynosiły 3 103 woluminy, w tym dzieł polskich było 2 812, w języku niemieckim – 219, w języku rosyjskim – 72. Także działająca w szkole Samopomoc Koleżeńska posiadała własną bibliotekę liczącą w 1928 r. 1 143 woluminy dzieł naukowych oraz podręczników. Uczniowie szkoły mogli więc korzystać z liczącego 4 246 tomów księgozbioru z zakresu nauk ekonomicznych, społecznych, literatury pięknej oraz pedagogiki i dydaktyki. Z biblioteki miesięcznie wypożyczano 850 dzieł, co stanowiło 3 woluminy miesięcznie na ucznia. Uwzględniając książki wypożyczane z biblioteki Samopomocy Koleżeńskiej, wskaźnik czytelnictwa w szkole wynosił 3,5 książki miesięcznie na ucznia. Przy bibliotece funkcjonowała także czytelnia czasopism, do której prenumerowano 30 tytułów periodyków literackich i naukowych (*Sprawozdanie...*, 1930, s. 30).

¹⁵ Szkoła działała od 1877 r. jako przyfabryczna szkoła na Księżym Młynie, następnie została umiastowiona w 1919 r., a w 1922 r. przemianowano ją na dwuletnią Państwową Szkołę Kupiecką, następnie czteroletnie Gimnazjum Kupieckie (Walczak & Olszycka & Patora, 2014).

Zasobną biblioteką dysponowała Siedmioklasowa Szkoła Zgromadzenia Kupców¹⁶, mająca status szkoły średniej, zlokalizowana przy ul. Dzielnej 68 (obecnie Narutowicza). W r. szk. 1924/1925 księgozbiór liczył bowiem 11 254 woluminy, z czego 7 415 woluminów (4 519 dzieł) mieściło się w bibliotece nauczycielskiej, a 3 839 tomy (3 168 dzieł) w uczniowskiej. W zbiorach znajdowało się także kilkadziesiąt cennych starodruków, z których najstarszy pochodził z XVI wieku (Konieczna, 2005, s. 155). Do szkoły Zgromadzenia Kupców uczęszczało wielu uczniów pochodzenia żydowskiego¹⁷.

Na terenie Łodzi funkcjonowały również szkoły powoływane przez obecne w mieście mniejszości narodowe – żydowską i niemiecką¹⁸. Szkolnictwo prywatne, także w zmienionych warunkach niepodległego państwa polskiego, dawało możliwość realizacji potrzeb kulturalnych danej mniejszości narodowej oraz wprowadzenia własnego języka nauczania, choć w wypadku szkół żydowskich do uzyskania prawa szkoły publicznej większość zajęć musiała odbywać się w języku polskim (Walicki, 1997, s. 370).

W Gimnazjum Żeńskim Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich w Łodzi (ul. Piramowicza 6) – znajdowała się biblioteka nauczycielska i uczniowska, w bibliotekę zaopatrzona była także pracownia historyczna. Dodatkowo samorząd szkolny dysponował w r. szk. 1929/30 90 podręcznikami, z których korzystały mniej zamożne uczennice (*Sprawozdanie Gimnazjum...*, 1930, s. 83). W 1929 r. w szkole otwarta została czytelnia czasopism¹⁹. Udostępniane były periodyki w językach hebrajskim („Haolam”, „Moza'im”, „Ktuwim”, „Galim”, „Hapoel Hacair”, „Haszomer Hacair”, „Heatid”, „Gordonia”), żydowskim („Literarysze Bleter”), niemieckim („Der junge Jude”, „Menorah”, „Jüdische Rundschau”, „Literarische Welt”, „Kunst für Alle”, „Reclams Universum”, „Kosmos”) oraz polskim („Wiadomości Literackie”, „Sternik”, „Naród”, „Przegląd Społeczny”, „Trybuna Akademicka”, „Naokoło Świata”, „Kino”, „Światowid”, „Przegląd Sportowy”). Prenumerowane były także pisma dla klas młodszych

¹⁶ Szkoła funkcjonowała w latach 1898–1939, od 1933 r. jako Prywatne Gimnazjum Męskie Zgromadzenia Kupców m. Łodzi – prywatna, średnia szkoła handlowa.

¹⁷ Do szkół polskich uczęszczała młodzież wszystkich narodowości mieszkających w Łodzi.

¹⁸ Wymienić można: Prywatne Gimnazjum Żeńskie A. Rothertowej (1878–1940), Gimnazjum Męskie Niemieckiego Stowarzyszenia Gimnazjalnego w Łodzi (1906–1939), Gimnazjum Żeńskie Niemieckiego Stowarzyszenia Gimnazjalnego w Łodzi (1919–1939), I i II Gimnazjum Męskie Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, Gimnazjum Żeńskie Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich.

¹⁹ Czytelnia zorganizowana została staraniem „Achwah” – samorządu uczniackiego gimnazjum (Ostrowiecka, 1930, s. 82).

(„Płomyk”, „Iskry”, „Iskierki”, „Mały Przegląd”) oraz w języku hebrajskim („Ben Kochab”, „Karnejnu”). Początkowo czytelnia otwarta była dwa razy w tygodniu (wtorki i soboty), jednak wobec małej frekwencji czytelniczek ustalono godziny otwarcia czytelni tylko na wtorki w godz. 16–19. Dyżury w czytelni sprawowały uczennice klas wyższych. Przeciętnie do czytelni przychodziło 10 uczennic dziennie (Tamże).

Przy szkołach utworzonych przez przedstawicieli inteligencji wyznania mojżeszowego (Towarzystwo „Talmud Tora”), tj. Szkole Ludowej oraz Szkole Rzemieślniczej²⁰, działała biblioteka, która w 1918 r. dysponowała 2 184 egzemplarzami książek w kilku językach (Konieczna, 1988, s. 563), a rok później księgozbiorem wynoszącym 2 293 tomy (2 184 dzieł). Placówka obsługiwała 400 stałych czytelników (Nagórska, 1972, s. 351). Szkoły funkcjonowały do wybuchu II wojny światowej – Szkołę Ludową przekształcono początkowo na 6 klasowe męskie gimnazjum realne, następnie na 8 klasowe gimnazjum o profilu matematyczno–przyrodniczym, a po kilku latach o profilu humanistycznym²¹. Gimnazjum mieściło się od frontu, w budynku przy ul. Średniej (obecnie Pomorskiej 46/48), zaś Szkoła Rzemieślnicza przemianowana na Szkołę Przemysłową Towarzystwa Szerzenia Oświaty i Wiedzy Technicznej wśród Żydów (zwana „Szkołą Jarocińskiego”) zajmowała gmach od podwórka (Baranowski, 1981, s. 27).

Księgozbiór szkolny gromadzony był także w dwujęzycznym (polsko–hebrajskim) gimnazjum Icchaka Kacnelsona mieszczącym się przy ulicy Zawadzkiej, obecnie Próchnika 43. Bibliotekę szkolną prowadziła Chana Kacnelson – żona założyciela instytucji (Spodenkiewicz, 1999, s. 39).

Seminaria nauczycielskie

W 1911 r. wskutek działań Niemieckiego Stowarzyszenia Szkolno–Oświatowego w Łodzi oraz łódzkich nauczycieli reorganizującej się warszawskiej Ewangelickiej Niemieckiej Szkoły Głównej w budynku przy ul. Ewangelickiej 11/13 otwarto niemieckie seminarium nauczycielskie. W niepodległym państwie seminarium upaństwowiono i otrzymało ono nazwę Państwowego Seminarium Nauczycielskiego z niemieckim językiem wykładowym w Łodzi. Seminarium miało własną bibliotekę, podzieloną na

²⁰ Działająca od 1890 r. przy ul. Zachodniej 36 szkoła dla chłopców pod nazwą Talmud Tora (szkoła elementarna z programem nauki zawodu) w 1907 r. rozdzieliła się na sześcioklasową szkołę wydziałową (ludową) oraz na szkołę rzemieślniczą.

²¹ Szkoła w 1919 r. przekształciła się w siedmioklasową szkołę z programem gimnazjalnym, a w roku 1924/1925 w gimnazjum humanistyczne (Spodenkiewicz, 1999, s. 39).

księgozbiór nauczycielski i uczniowski (APŁ, Państwowe Seminarium Nauczycielskie). W bibliotece nauczycielskiej wszystkie książki były w języku niemieckim. W zbiorach Państwowego Archiwum w Łodzi zachował się inwentarz biblioteki seminarium, w którym wydzielona została biblioteka nauczycielska. Do inwentarza wprowadzone zostały książki oznaczone jako Dział I Biblioteki Nauczycielskiej, z zakresu psychologii oraz dydaktyki. Była to literatura wydawana w latach 1859–1915, razem 71 pozycji inwentarzowych (APŁ, Państwowe Seminarium Nauczycielskie. Inwentarz) Księgozbiór uczniowski zaś składał się zasadniczo z książek w języku polskim. Przeważała polska literatura piękna, m. in.: utwory wielkich romantyków, powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego, Józefa Korzeniowskiego, Elizy Orzeszkowej, Antoniego Malczewskiego, Bolesława Prusa, Marii Rodziewiczówny, Władysława Reymonta, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego. Klasykę literatury światowej reprezentowały przekłady dzieł Homera, Ajschylosa, Sofoklesa, a także Karola Dickensa, Johanna F. Goethego, Henrika Ibsena czy Williama Szekspira. Uczniowie seminarium korzystać mogli także ze znajdującej się w zbiorach biblioteki literatury geograficznej, historycznej, literaturoznawczej, a także z zakresu gramatyki historycznej i opisowej języka polskiego, metodyki sportu, nauk medycznych oraz nauk ścisłych (Tamże). W 1932/1933 r. cała biblioteka seminarium liczyła 2 688 woluminów. Obok biblioteki czynna była także czytelnia czasopism udostępniająca następujące periodyki: „Czyn Młodzieży”, „Gazeta Polska”, „Głos Nauczycielski”, „Iskry”, „Kosmos”, „Kurier Łódzki”, „Kuźnia Młodych”, „Neue Lodzer Zeitung”, „Polska Niepodległa”, „Prace Ręczne w Szkole” oraz „Praca Szkolna”. Biblioteką i czytelnią opiekował się Jan Marczyński (Radziszewska & Woźniak, red., 2000, s. 17).

Z inicjatywy Stowarzyszenia Nauczycieli Chrześcijan władze miejskie w Łodzi powołały w 1916 r. Polskie Seminarium Nauczycielskie (ul. Czerwona 8). Po odzyskaniu niepodległości samorząd łódzki zmagał się z dotkliwym brakiem kadry pedagogicznej w szkołach powszechnych, a także z niewystarczającym przygotowaniem nauczycieli w tych szkołach zatrudnionych. W tej sytuacji zapadła decyzja o przemianowaniu Polskiego Seminarium Nauczycielskiego na Miejskie Seminarium Nauczycielskie im. Ewarysta Estkowskiego oraz zapoczątkowaniu od r. szk. 1921/1922 kursu popołudniowego żeńskiego, prowadzonego w tymże lokalu. Seminarium tym samym stało się szkołą męską, a kurs żeński zapoczątkował drugie łódzkie seminarium – Miejskie Seminarium Żeńskie im. A. Szycówny²².

²² W 1923 r. seminarium żeńskie przeniesione zostało do nowo wybudowanego gmachu przy ul. Zagajnikowej 32, a w 1929 r. do budynku przy ul. Łęczyckiej 13/15; na miejsce szkoły

Już w czasie poszukiwań lokalu dla seminarium męskiego oraz planowanej przy seminarium szkoły wzorcowej, będącej miejscem ćwiczeń dla przyszłych nauczycieli, podkreślano konieczność wydzielenia jednej sali na bibliotekę²³. Biblioteki polskich seminariów w Łodzi nie były dzielone na księgozbiory nauczycielskie i uczniowskie, dzięki czemu umożliwiały adeptom zawodu nauczycielskiego dostęp do całej literatury fachowej zebranej w bibliotece danego seminarium. Księgozbiór seminarium rozrastał się w znacznym tempie. Zakupami do biblioteki zajmował się dyrektor szkoły, przedstawiając Wydziałowi Szkolnictwa Magistratu m. Łodzi rachunki wraz z tytułami zakupionych książek. Nabytków dokonywano najczęściej w Firmie Gebethner i Wolff, a także w Księgarni Ludwika Fiszera. Do biblioteki szkolnej trafiały również publikacje nabywane przez Wydział Szkolnictwa, jak np. przekazane w 1918 r. przez kierownika Biura tegoż Wydziału 3 książki: *Tadeusz Kościuszeko* Feliksa Konecznego, *T. Kościuszeko. Album Muzeum Narodowego w Raperswilu* oraz *Tadeusz Kościuszeko. Bibliografia z dokumentów wysnuta przez Tadeusza Korzona*. Także nauczyciele gimnazjum kupowali książki z przeznaczeniem dla seminaryjnego księgozbioru. Zwrotu poniesionych przez pedagogów wydatków dokonywał Wydział Szkolnictwa²⁴. W bibliotece gromadzono literaturę piękną, polską i obcą, opracowania naukowe z zakresu przedmiotów wykładanych w szkole, a także mapy i atlasy. Bibliotekę oraz sekretariat szkoły prowadziła jedna osoba (Władysław Jaworski, następnie Stanisław Boniecki). W 1920 r. biblioteka czynna była 4 godziny tygodniowo. Wynagrodzenie dla bibliotekarza wynosiło 988 marek, a wynagrodzenie za trzy godziny lekcyjne – 943 marek (APŁ, Polskie Seminarium Nauczycielskie).

Księgozbiór biblioteki Męskiego Seminarium Nauczycielskiego w roku 1924 obejmował 2 451 tomów, w tym znaczny dział publikacji z zakresu nauk pedagogicznych (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 42). W 1928 r. w seminarium znajdowało się 2 693 woluminów książek i 20 tytułów czasopism (*Sprawozdanie...*, 1929, s. 25).

żeńskiej do budynku przy ul. Zagajnikowej przeniesione zostało Seminarium Męskie. Obie przeprowadzki miały na celu poprawę warunków lokalowych szkół.

²³ Seminarium początkowo mieściło się przy ul. Czerwonej, a później przeniesione zostało do gmachu szkolnego przy ul. Zagajnikowej (obecnie Kopcińskiego 54). Budynek ten mieścił dwie szkoły powszechne, a Seminarium zajmowało część trzeciego piętra. W parterze tego budynku mieściła się III Miejska Biblioteka i Czytelnia.

²⁴ Literaturę z zakresu nauk przyrodniczych zakupił do biblioteki szkolnej w Firmie Arct i Sp. dr Arkadiusz Goldenberg (APŁ, Polskie Seminarium Nauczycielskie).

Biblioteka nowo powstałego²⁵ Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im. A. Szczywny (ul. Zagajnikowa 34) w roku 1924 składała się z 909 tomów (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 42), a już rok później liczyła 1 178 woluminów. W r. szk. 1924/1925 z biblioteki wypożyczono 2 047 tomów, co stanowiło średnio 11 dzieł na uczennicę (*Sprawozdanie...*, 1926, s. 53). Przy bibliotece funkcjonowała wypożyczalnia podręczników, prowadzona z funduszy zebranych od rodziców uczennic. Dzięki wsparciu Koła Rodziców założona została także czytelnia pism dla uczennic seminarium. Korzystanie z czytelni w godzinach popołudniowych było jednak utrudnione ze względu na działającą w gmachu szkołę wieczorową (*Sprawozdanie...*, 1925, s. 42).

Od r. szk. 1933/1934 oba seminaria połączono i umieszczono we wspólnym lokalu przy ul. Zagajnikowej 54. W roku 1936 placówka została zlikwidowana²⁶, a księgozbiór seminarium przekazano do Miejskiej Biblioteki Publicznej (Augustyniak, 1938, s. 362).

Biblioteki łódzkich szkół wyższych

W latach Drugiej Rzeczypospolitej wyższe uczelnie istniały tylko w pięciu miastach: Krakowie, Lwowie, Poznaniu, Wilnie i Warszawie. W latach 1921–1928 w Łodzi działał Instytut Nauczycielski Oddziału Łódzkiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, aspirujący do miana uczelni wyższej. Instytut nie posiadał własnego lokalu, dlatego też załączki powstającej w instytucji biblioteki, czyli liczący około 1 000 tomów księgozbiór, zdeponowano w Bibliotece Pedagogicznej podległej kuratorium (Baranowski, 1993, s. 44).

W 1924 r. otwarto w Łodzi pierwszą uczelnię²⁷ – Wyższą Szkołę Nauk Społecznych i Ekonomicznych. W szkole działały dwa Wydziały: Społeczno–Administracyjny i Finansowo–Ekonomiczny. Siedzibą uczelni był gmach Szkoły Zgromadzenia Kupców przy ul. Dzielnej (obecnie Narutowicza). „Nieodłącznym narzędziem” – pisał Stefan Świdorski – „każdej wyższej nauki przy systemie opartym o studia samodzielne słuchaczy jest biblioteka naukowa [...]. Ambicją więc Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych było zorganizowanie własnej biblioteki [...]” (1931, s. 32). Realizacji tego zadania podjęło się Stowarzyszenie Słuchaczy – Bratniak.

²⁵ Seminarium wyodrębniło się jako oddzielna jednostka administracyjna w 1923 roku.

²⁶ Zgodnie z ustawą o ustroju szkolnym z 11 marca 1932 r. (Ustawa, 1932) kształcenie nauczycieli odbywać się miało w średnich szkołach pedagogicznych, na mocy rozporządzenia wykonawczego do tej ustawy powołano trzyletnie licea pedagogiczne (Rozporządzenie, 1937).

²⁷ Ukończenie szkoły nie wiązało się jednak z uzyskaniem jakichkolwiek tytułów naukowych.

Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestolecium...

Księgozbiór kompletowano przede wszystkim dzięki darom wykładowców szkoły, wydawców, właścicieli księgarni (m. in. L. Fiszer ofiarował książki za 500 zł) i instytucji naukowych. W ciągu jednego półrocza zgromadzono liczącą ponad 500 dzieł bibliotekę o charakterze dostosowanym do programu nauczania uczelni. Katalog biblioteki zawierał 369 dzieł w księgozbiórce zasadniczym, 26 dzieł w zespole niekompletów i ok. 100 broszur i czasopism w kilku językach, z zakresu nauk ekonomicznych, geograficznych, prawnych, historycznych i politycznych (Tamże, s. 31). Także działające przy szkole I Koło Naukowe Ekonomistów „postawiło sobie za zadanie gromadzenie dzieł i czasopism dotyczących ekonomii politycznej dla biblioteki szkoły [...] a rezultatem tak pojmowanej pracy było zgromadzenie w bibliotece Koła kilkudziesięciu dzieł ekonomicznych polskich i zagranicznych autorów” (Tamże, s. 33). Bibliotekę szkoły otwarto 19 października 1926 r., a w ciągu dwóch lat działalności zanotowała 295 wypożyczeń (Tamże). Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych została zlikwidowana po czterech latach działalności. Ukończyło ją zaledwie 26 osób (Koliński, 2007, s. 130).

Własną bibliotekę zorganizował także otwarty w 1928 r. Oddział Łódzki Wolnej Wszechnicy Polskiej. Szkoła wyższa z prawem nadawania tytułów magistra czynna była na terenie miasta przez 11 lat, do 1939 r. Uczelnia obejmowała trzy Wydziały: Humanistyczny, Nauk Politycznych i Społecznych oraz Pedagogiczny. W 1932 r. naukę w szkole pobierało 391 słuchaczy (333 rzeczywistych i 58 wolnych), a zatrudnionych było 66 osób, z czego 43 dojeżdżające z Warszawy, 23 osoby z Łodzi (APŁ, WWP). Istotnym źródłem nabytków w początkowym stadium organizowania się biblioteki były dary autorskie profesorów uczelni, m. in. Władysława Gumplowicza, Janusza Jamontta, Władysława Maliniaka, Edwarda Rosseta, Stanisława Truchina, a także księgozbiór po zmarłym profesorze Wiktorze Czermaku²⁸.

Tabela 4. Biblioteka Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddział Łódź
(stan na 31 XII 1930)

Stan księgozbioru	1988
Zakupy	1515
Dary	51
Wypożyczenia	1153

Źródło: „Wiadomości Statystyczne” 1932, zeszyt specjalny nr 7:
Statystyka Oświaty i Kultury

²⁸ Wykazy przyjętych przez bibliotekę darów znajdują się w APŁ, Wolna Wszechnica Polska. Oddział w Łodzi 245/0, sygn. 370.

W 1932 r. księgozbiór uczelni liczył 1 422 tomy książek oraz zbiór 42 tytułów czasopism, w 1936 r. – 5 520 woluminów i 56 tytułów prounumeryowanych periodyków (Augustyniak, 1937, s. 407–410). Biblioteka gromadziła przede wszystkim dzieła historyczne oraz ekonomiczno–społeczne, zgodnie z profilem dydaktycznym uczelni. Od początku funkcjonowania księżnica zmagala się z trudnościami lokalowymi i brakami w wyposażeniu, a także niewystarczającą liczbą personelu. Placówką kierowała początkowo Helena Manugiewiczowa, a w latach 1932–1939 Roman Konecki. Opiekę merytoryczną nad biblioteką sprawowała prof. Natalia Gašiorowska–Grabowska. Z uczelnią współpracowało Towarzystwo Przyjaciół Wolnej Wszechnicy m. Łodzi oraz Miejska Biblioteka Publiczna. W 1931 r. Komisja Biblioteczna do zakupu książek dla bibliotek miejskich przy Magistracie powołała do swego składu kierownika Biblioteki Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddziału w Łodzi i biorąc pod uwagę ograniczony budżet biblioteki uczelni zobowiązała się – w miarę możliwości – w dokonywanych zakupach książek uwzględniać potrzeby zgłaszane przez profesorów uczelni (APŁ, WWP). W tym też roku w Miejskiej Bibliotece Publicznej odnotowano 10 tys. zgłoszeń studentów z Łódzkiej Wolnej Wszechnicy, tutaj także przygotowywana była większość prac seminaryjnych i dyplomowych (Augustyniak, 1933, s. 8).

Zakończenie

Łódź nie należała do czołówki miast z najlepiej zaopatrzonymi bibliotekami szkolnymi; w znacznie lepszej sytuacji znajdowały się szkoły Krakowa, Przemyśla, Poznania lub Torunia (Drzewiecki, 1980, s. 30). Trudne warunki lokalowe większości łódzkich szkół powszechnych, a także dający się odczuć brak kadry nauczycielskiej i bardzo skromne możliwości finansowe tych placówek zaważyły na niewłaściwej organizacji i zasobności bibliotek szkolnych. Także zaopatrzenie bibliotek szkół powszechnych w Polsce w okresie międzywojennym było niewystarczające; w r. szk. 1936/1937 na jednego ucznia przypadalo tylko 1,1 tomu (*Mały Rocznik Statystyczny*, 1939, s. 341). W procesie formowania księgozbiorów łódzkich szkół znaczną rolę odegrało ówczesne nauczycielstwo, które ofiarnie, kosztem swego czasu wolnego i własnych środków, finansowo wspierało rozwój bibliotek i upowszechnianie czytelnictwa wśród młodzieży szkolnej. Potrzebę tworzenia w szkołach księgozbiorów dostrzegały też władze miasta. W nowo wybudowanych staraniem władz miasta gmachach szkolnych planowano pomieszczenia biblioteczne, co świadczyło o uznawaniu bibliotek za nierozłączną część szkoły, niezbędną w realizacji procesów dydaktyczno–wychowawczych. W związku z pogorszeniem się sytuacji gospodarczej kraju,

w latach trzydziestych ubiegłego wieku nastąpiło zahamowanie rozwoju szkół powszechnych, a co za tym idzie także bibliotek szkolnych.

Lepiej zaopatrzone były biblioteki szkół średnich. W r. szk. 1936/1937 na jednego ucznia gimnazjum w Polsce przypadło 13,5 tomu (Tamże, s. 341). Łódzkie gimnazja dysponowały dość zasobnymi księgozbiorami, biorąc pod uwagę wyniki ankiety z 1922/1923 r., według której działy uczniowskie najuboższych bibliotek gimnazjalnych w kraju liczyły 91 książek, najzasobniejsze placówki miały zaś nawet 2 610 tomów (Falkowska, 1966, s. 94). Biblioteki łódzkich gimnazjów pod względem ilościowym były porównywalne z bibliotekami gimnazjalnymi województwa poznańskiego, które przodowało w dziedzinie szkolnictwa²⁹. W świetle dostępnych informacji, wysokie także wydaje się być czytelnictwo uczniów łódzkich gimnazjów. W r. szk. 1936/1937 wskaźnik aktywności czytelniczej w bibliotekach gimnazjalnych w skali kraju wynosił 15,1 tomu na ucznia (Falkowska, 1966, s. 96). Przy bibliotekach szkolnych zakładano czytelnie czasopism, co stawiało biblioteki szkół łódzkich w kręgu innowatorów w kraju. Kompletowano biblioteczkę kół naukowych, gromadzące literaturę odpowiadającą zainteresowaniom uczniów, co zapewne przyczyniało się do zwiększenia ich aktywności czytelniczej.

Znaczącą rolę w dostarczaniu lektury dla uczniów szkół łódzkich odegrały miejskie wypożyczalnie dla dzieci i młodzieży, co podkreśliła Helena Radlińska, stwierdzając w związku z zagadnieniem bibliotek szkolnych: „Łódź poradziła sobie tworzeniem miejskich bibliotek dziecięcych” (Radlińska, 1961, s. 132). Zakup książek do miejskich wypożyczalni dla dzieci i młodzieży ustalany był przez komisję, w skład której wchodził – obok kierownika wypożyczalni dzielnicowej i kierownika Biblioteki Publicznej – jeden polonista spośród nauczycieli łódzkich szkół średnich³⁰. Pionierskim osiągnięciem było także umieszczanie dzielnicowych bibliotek dla dzieci i młodzieży w budynkach szkolnych, co przyczyniało się do upowszechniania czytelnictwa wśród młodzieży szkolnej, ale przysparzało także sporo trudności, głównie natury administracyjnej (Augustyniakowa, 1934/1935, s. 29).

²⁹ Dla porównania w roku 1928/29 biblioteki uczniowskie gimnazjum w Kępnie liczyły 2 908 woluminów, w Rogoźnie 2 606 woluminów, w Wolsztynie 2 014 woluminów. Szybki wzrost ilościowy tych księgozbiorów od 1919 r. wynikał z przyznanej w 1928 r. wszystkim szkołom tego okręgu dotacji MWRiOP, z której przypadło średnio 4 000 zł na każdą bibliotekę uczniowską.

³⁰ Przy bibliotekach dla dzieci i młodzieży funkcjonowały także rady biblioteczne, których zadaniem było m. in. usprawnienie współpracy wypożyczalni miejskich ze szkołami, poprzez informowanie bibliotekarzy o programie nauczania i życzeniach nauczycieli co do zakupu książek, a także współudział w świętach książki i imprezach szkolnych.

Bibliografia

- Araszkiewicz, F. (1978). *Idealy wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe.
- (APŁ, Państwowe Gimnazjum Żeńskie). Archiwum Państwowe w Łodzi. Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. E. Szczanieckiej w Łodzi, 1920–39, (1945–49) 252/0, sygn. 12.
- (APŁ, Państwowe Seminarium Nauczycielskie). Archiwum Państwowe w Łodzi. Państwowe Seminarium Nauczycielskie z językiem wykładowym niemieckim w Łodzi w latach 1919–1939, nr zespołu 258, Biblioteka szkoły, sygn. 22.
- (APŁ, Państwowe Seminarium Nauczycielskie). Archiwum Państwowe w Łodzi. Archiwum Miasta Łodzi. Wydział Oświaty i Kultury. „Polskie Seminarium Nauczycielskie”, sygn. 16691.
- (APŁ, Państwowe Seminarium Nauczycielskie. Inwentarz). Archiwum Państwowe w Łodzi. Państwowe Seminarium Nauczycielskie z językiem wykładowym niemieckim w Łodzi w latach 1919–1939. Inwentarz Biblioteki Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Łodzi, sygn. 21.
- (APŁ, PSP nr 25). Archiwum Państwowe w Łodzi. Publiczna Szkoła Powszechna nr 25 w Łodzi, ul. Drewnowska 88, (1903–1939), 234/0, sygn. 66.
- (APŁ, PSP nr 76). Archiwum Państwowe w Łodzi. Publiczna Szkoła Powszechna nr 76 w Łodzi, ul. Targowa 79, (1930–1939), 267/16, sygn. 6.
- (APŁ, Sprawozdania). Archiwum Państwowe w Łodzi. Sprawozdania Publicznej Szkoły Powszechnej 7 klasowej Męskiej nr 25 im. Kr. B. Chrobrego za rok szkolny 1927/1928 oraz 1937/1938.
- (APŁ, WWP). Archiwum Państwowe w Łodzi. Wolna Wszechnica Polska. Oddział w Łodzi 245/0, sygn. 370.
- Augustyniak, J. (1933). *Życie naukowe Łodzi*. Łódź: Wydawnictwa Kasy im. Mianowskiego.
- Augustyniak, J. (1937). Biblioteki miejskie w Łodzi w świetle działalności ostatnich trzech lat. *Prace Polonistyczne*, 407–410.
- Augustyniak, J. (1938). Dwadzieścia lat istnienia Biblioteki Publicznej w Łodzi. W: *W służbie idei. Księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksiego Rzewskiego 1902–1937* (s. 359–372). Łódź: Nakł. Komitetu Uczczenia Pracy Aleksiego Rzewskiego.
- Augustyniakowa, I. (1934/35). Biblioteki dziecięce w Łodzi. Historia i stan obecny. *Bibliotekarz*, 3–4, 29–33.
- Baranowski, K. (1981). Żydowskie średnie szkoły ogólnokształcące w Łodzi. *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, 3, 21–36.
- Baranowski, K. (1993). *Początki Łodzi akademickiej*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestoleciu...

- Braun, J. (1928). *Dziesięciolecie szkoły powszechnej w Łodzi od 1918 r. do 1928 r.* W: *Jednodniówka z okazji dziesięciolecia szkoły powszechnej 1918–1928. Dla starszych* (s. 4–10). Łódź: b. w.
- Budżet dodatkowy Zarządu miasta Łodzi na rok 1927/1928* (1927). Łódź: Magistrat m. Łodzi.
- (Dekret, 1919). Dekret z dnia 7 lutego 1919 roku o obowiązku szkolnym. (Dz. Urz. Min. WRiOP 1919, nr 2, poz. 2).
- Drzewiecki, M. (1977). Polskie biblioteki szkolne w okresie międzywojennym (zarys problematyki). Z *Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, 3, 180–194.
- Drzewiecki, M. (1980). *Współczesna biblioteka szkolna*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Dzienisiewicz, H. (1938). *Oświata pozaszkolna na terenie miasta Łodzi w latach 1919–1938*. Łódź: Drukarnia R. Tytko.
- Falkowska, H. (1966). *Z dziejów bibliotek szkolnych*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydaw. Szkolnych.
- Holcgreber, J. (red.) (1930). *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Samorządu Miasta Łodzi 1919–1929*. Łódź: nakł. Magistratu Łódzkiego.
- (Instrukcja, 1923). Instrukcja w sprawie bibliotek dla młodzieży szkół powszechnych. (Dz. Urz. MWRiOP 1925, nr 11, poz. 103).
- Jednodniówka wydana z okazji dziesięciolecia istnienia szkół powszechnych w Łodzi. Piśmko poświęcone młodzieży szkolnej, 1918–1928* (1928). Łódź: b. w..
- Koliński, M. (2007). *Łódź między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918–1939*. Łódź: „Księży Młyn” Dom Wydawniczy Michał Koliński.
- Konieczna, J. (1988). Biblioteki. W: R. Rosin (red.), *Łódź. Dzieje miasta*. T. 1: *Do 1918 r.* (s. 562–571). Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe.
- Konieczna, J. (1991). Biblioteki szkół łódzkich w początkach XX wieku (do 1918r.). *Acta Universitatis Lodzjensis. Folia Librorum*, 2, 97–112.
- Konieczna, J. (2005). *Kultura książki polskiej w Łodzi przemysłowej (1820–1918)*. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kronika miejska. Z Rady Szkolnej Miasta Łodzi (1926). *Dziennik Zarządu Miasta Łodzi*, 8, 26, 11–12.
- Mały Rocznik Statystyczny* (1939). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Nagórska, I. (1972). Początki czytelnictwa dzieci i młodzieży w Łodzi. *Bibliotekarz*, 11–12, 350–357.
- Naszej szkole i naszemu miastu w boldzie: jednodniówka uczennic klasy ósmej Gimnazjum Zofii Pętkowskiej i Wiktorii Macińskiej w Łodzi* (1934). Łódź: Wyd. Gimn. Zofii Pętkowskiej i Wiktorii Macińskiej.
- Niemierowska-Szczepańczyk, B. J. (1995). *Niezapomniana szkoła łódzka Z. Pętkowskiej (1901–1950)*. Łódź: nakł. autora.

- (Okólnik, 1919). Okólnik No 8950/19 S II do Dyrekcji wszystkich państwowych szkół średnich w sprawie uporządkowania księgozbiorów (Dz. Urz. MWRiOP 1919, nr 9, poz. 28).
- (Okólnik, 1924). Okólnik MWRiOP w sprawie wykonania postanowień roz. 4, działu F Ustawy z dn. 9 X 1923 roku o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych i wojska (Dz. U. 1924, nr 8, poz. 74).
- Olbrych, J. (1928). *Nasza czytelnia*. W: *Jednodniówka wydana z okazji dziesięciolecia istnienia szkół powszechnych w Łodzi 1918–1928. Pismo poświęcone młodzieży szkolnej* (s. 11). Łódź: Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych.
- Ostrowiecka, E. (1930). *Czytelnia*. W: *Sprawozdanie Gimnazjum Żeńskiego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich w Łodzi 1929/30*. (s. 82-83). Łódź: nakł. Gimnazjum.
- Petrykowski, R. (1961). *Szkoła eksperymentalna w Łodzi 1923–1929*. Łódź: Państwowe Zakłady Wydaw. Szkolnych.
- Radlińska, H. (1961). *Zagadnienia bibliotekarstwa i czytelnictwa*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Radziszewska, K. & Woźniak, K. (red.) (2000). *Pod jednym dachem. Niemcy oraz ich polscy i żydowscy sąsiedzi w Łodzi w XIX i XX wieku*. Łódź: Wydaw. Literatura.
- (Rozporządzenie, 1937). Rozporządzenie MWRiOP z dn. 24 maja 1937 roku o organizacji szkolnictwa doksztalającego zawodowego (Dz. Urz. MRiOP 1937, nr 3, poz. 169).
- Sachadyniuk, A. (oprac.) (1957). *Kronika I Liceum Mikołaja Kopernika (b. Gimnazjum Towarzystwa „Uczelnia”) w Łodzi, 17 X 1906 – 17 X 1956*. Łódź: Komitet Obchodu Jubileuszu 50-lecia Szkoły im. M. Kopernika
- Skorek, H. W. (oprac.) (1987). *Gimnazjum i Liceum im. Kopernika w Łodzi 1906–1986*. Łódź: b. w.
- Sosnowska, J. (2013a). Wydział Oświaty i Kultury Zarządu Miasta Łodzi w upowszechnianiu edukacji dziecka w dwudziestoleciu międzywojennym. *Kultura i Wychowanie*, 5, 66–79.
- Sosnowska, J. (2013b). Miejska Szkoła Pracy jako przykład nowatorstwa pedagogicznego w szkolnictwie powszechnym międzywojennej Łodzi. W: J. Bonar (red.), *Poznać – zrozumieć – doświadczyć: konstruowanie wiedzy nauczyciela wczesnej edukacji* (s. 187–208). Kraków: Impuls.
- Spodenkiewicz, P. (1999). *Zaginiona dzielnica. Łódź żydowska – ludzie miejsca*. Łódź: Łódzka Księgarnia Niezależna.
- Sprawozdanie Gimnazjum Żeńskiego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich w Łodzi 1929/30*. (1930). Łódź: nakł. Gimnazjum.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury Magistratu m. Łodzi za rok 1924*. (1925). Łódź: Wydział Oświaty i Kultury Magistratu Miasta Łodzi.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury w roku 1925*. (1926). Łódź: Wydział Oświaty i Kultury Magistratu Miasta Łodzi.

Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestolecium...

- Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury za rok 1928.* (1929). Łódź: Wydział Oświaty i Kultury Magistratu Miasta Łodzi.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury za rok 1929.* (1930). Łódź: Wydział Oświaty i Kultury Magistratu Miasta Łodzi.
- Stowarzyszenie Topografie. Szkoła.* (b. d.). Pobrane 1 grudnia 2014, z: <http://topografie.pl/art-wypowiedzi/art-szkola.html>
- Szczepańska, B. (2002). *Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919–1939.* Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szkolnictwo chlubą Łodzi. Nowy wzorowy budynek szkoły powszechnej przy ul. Rokicińskiej (1934). *Kurier Łódzki*, 7 sierpnia, 8.
- Szocki, J. (1988). Biblioteki szkolne w II Rzeczypospolitej. *Chowanna*, 4, 447–463.
- Świdorski, S. (1931). Stowarzyszenie słuchaczy i absolwentów Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi „Bratnia Pomoc”. W: J. Augustyniak (red.), *Pamiętnik Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi* (s. 30–38). Łódź: Koło b. Słuchaczy i Absolwentów.
- Truchin, S. (1930). *Szkiełce z dziejów szkolnictwa i kultury.* Poznań: Druk. Mieszkańska.
- (Ustawa, 1922). Ustawa z dnia 17 lutego 1922 roku o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych. (Dz. U. 1922, nr 18, poz. 143).
- (Ustawa, 1932). Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. (Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389).
- Walczak, K. & Olszycka, B. & Patora, J. (b. d.). *Z historii szkół na Księzym Młynie.* Pobrane 1 grudnia 2014, z: www.zsp11.edu.lodz.pl/hist_karty.htm
- Walicki, J. (1997). Żydzi i Niemcy w samorządzie Łodzi lat 1917–1939. W: P. Samuś (red.), *Polacy – Niemcy – Żydzi w Łodzi w XIX–XX w. Sąsiedzi dalecy i bliscy* (s. 359–377). Łódź: Ibidem.
- Z Komisji Powszechnego Nauczania (1919). *Dziennik Zarządu Miasta Łodzi*, 1, 9, s. 5.
- Zawadzki, W. (b. d.). Szkolnictwo powszechne w powiecie łódzkim (1918–1928). W: *Jednodniówka z okazji dziesięciolecia szkolnictwa powszechnego wydana przez Komitet Szkolnictwa Powszechnego w powiecie łódzkim.* (b. m. w.).

School Libraries in Lodz During the Twenty-Years Interwar Period. Review of Functioning

ABSTRACT: Interwar period meant intensive functioning of independent Polish state authorities, also on the field of education. Legislative works concerned, among many other, matters of development of librarianship, school's libraries modus operandi as well. Ministerial authorities prepared legal documents aimed, for example, at regulation of teachers–librarians' work. Local authorities also aspired to form libraries in institutions that were under their supervision. Lodz didn't belong to the lead of cities with best supplied school libraries. However, the need to collect books at schools was noticed not only by teachers alone, but also by city authorities. The school libraries were recognized as inseparable part of each school, necessary for successful completion of teaching–education processes. Lodz junior secondary schools had quite affluent libraries. During the formation process of Lodz school libraries their teachers played significant role. The Lodz teachers supported all undertakings being aimed at development of school's libraries and popularizing the reading among secondary school children.

KEYWORDS: school libraries, Lodz education system, teachers–librarians, reading promotion